

ДРАКОНИ І ЗМІЇ

Книжка вийшла за підтримки
ГО «Реформація»

долучитися

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

DAVID KILCULLEN

THE DRAGONS AND THE SNAKES

**HOW THE REST LEARNED
TO FIGHT THE WEST**

OXFORD UNIVERSITY PRESS · NEW YORK · 2020

ДЕВІД КІЛКАЛЛЕН

ДРАКОНИ І ЗМІЇ

ЕВОЛЮЦІЯ ВОРОГІВ ЗАХОДУ
ТА МАЙБУТНІ ЗАГРОЗИ

*Переклав з англійської
Олександр Михельсон*

«Наш Формат» · Київ · 2024

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

УДК 327.5/8

К 39

Кілкаллен Девід

К 39 Дракони і змії. Еволюція ворогів Заходу та майбутні загрози / пер. з англ. Олександр Михельсон. — К. : Наш Формат, 2024. — 360 с.

ISBN 978-617-8120-12-2 (паперове видання)

ISBN 978-617-8120-13-9 (електронне видання)

У сучасних зонах світових конфліктів державні та недержавні загрози дедалі більше стають схожими одна на одну: держави застосовують недержавні методи, а недержавні суб'єкти тепер мають доступ до смертоносних систем зброї, які колись були доступні лише урядам. Поєднуючи еволюційну теорію з детальними польовими спостереженнями, Девід Кілкаллен пояснює, що сталося зі «зміями» — недержавними загрозами, зокрема терористами й партизанами, — і «драконами» — державними конкурентами, такими як Росія та Китай. Книжка змінює наше розуміння супротивників Заходу та водночас показує, як йому реагувати, враховуючи дедалі обмеженішу силу США.

УДК 327.5/8

David Killcullen. The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West was originally published in English in 2020. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Nash Format is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

Книжка Девіда Кілкаллена «Дракони і змії» вперше опублікована англійською мовою у 2020 році. Цей переклад опубліковано за домовленістю з Oxford University Press. Видавництво «Наш Формат» несе повну відповідальність за цей переклад з оригінального твору, і Oxford University Press не несе жодної відповідальності за будь-які помилки, упущення, неточності чи двозначності в такому перекладі або за будь-які збитки, спричинені довірою до нього.

Перекладено за виданням: David Killcullen. *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West* (New York: Oxford University Press, 2020; ISBN 978-0-19-026568-7).

Усі права застережено. All rights reserved

© David Killcullen, 2020

© Михельсон О., пер. з англ., 2024

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2024

ISBN 978-617-8120-12-2 (паперове видання)
ISBN 978-617-8120-13-9 (електронне видання)

ЗМІСТ

<i>Передмова автора до українського видання</i>	7
<i>Вступ</i>	15
<i>Зауваги про термінологію</i>	22
1 Дракони і змії	24
2 Адаптивний ворог	59
3 Змії Вулсі	91
4 Лімінальна війна	147
5 Концептуальне охоплення	208
6 Відплив Заходу	266
<i>Післямова. Кращий мир?</i>	307
<i>Подяки</i>	312
<i>Примітки</i>	318

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

На початку березня 2022 року, за тиждень після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, британський генерал — командир одного зі з'єднань НАТО — поставив мені два запитання після того, як прочитав перше видання цієї книжки.

— А росіяни раптом, — почав питати він, — не подивилися на те, як ми адаптовувалися до їхньої гібридної боротьби, і не вирішили повернутися до конвенційної? Інакше кажучи, чи не створили ми самі собі пастку у формі тієї війни, яка триває просто зараз?

На той час відповідей я не мав: перші дні вторгнення були такими хаотичними, що робити висновки було зарано. Сьогодні, коли війна триває третій рік, відповіді набагато ясніші.

На перше запитання — чи не повернулися росіяни до конвенційних методів, зауваживши, що ми адаптуємося, — відповідь точно «ні». Чим більше ми дізнаємося про перші 72 години вторгнення, повітряний напад на Гостомель, битви за Бучу та Мощун і початковий наступ на Київ, стає зрозуміло, що вони не збиралися вдаватися до конвенційної боротьби, а мали за мету єдиним ударом скинути владу Зеленського. Як і в Криму 2014 року, метою росіян було наперед запрограмувати параметри реакції України та її союзників, тоді завдати вирішального удару, аби викликати розгубленість і невдоволення, а потому хутко захопити ключові об'єкти заради подальших політичних торгів. Власне, вторгнення 2022 року було іншою версією Кримської операції з використанням описаного у цій книзі підходу «ліміальної війни» — тільки у величезних масштабах.

Якби цей підхід спрацював — якби спецназ на гелікоптерах захопив аеродром у Гостомелі, повітряний десант (ВДВ) висадився там для його утримання, а колони бронетехніки з Білорусі ринули б на південь і забезпечили комунікації — то російські танки могли б опинитися на Банковій до сніданку першого дня війни. Це вивело б Україну з гри, перш ніж союзники встигли б відреагувати. Проте відвага, особиста ініціатива та везіння допомогли українцям відбити цей перший удар, і війна перетворилася на конвенційний конфлікт. Іронічно, успіх України змусив Росію перейти до війни на виснаження, використовуючи свою перевагу в промисловому та людському потенціалі, що зробило вирішальну перемогу України ще менш імовірною.

На друге ж запитання — чи не створили ми собі пастку у війні, яка насправді вже триває, — відповідь, на жаль, буде «так». У міру продовження конфлікту схильність Заходу використовувати малу кількість досконалої, дороговартісної суперзброї, призначеної для високоточних ударів за підтримки супутникових систем і високотехнологічної розвідки, продемонструвала серйозні недоліки. Українські друзі раз у раз говорили мені, що насправді потрібна велика кількість дешевих, базових систем, аби тільки вони відповідали головним потребам — і були досить простими, щоб із ними могли вправлятися нашвидкуруч навчені новобранці.

Натомість засоби, що їх надають Україні держави Заходу, надто нечисленні, надто повільно надходять, надто складні в утриманні й обслуговуванні, надто дорогі, надто підлаштовані під війни з низькотехнологічними недержавними суб'єктами, які ви почали за власним рішенням. З усім цим важко досягти успіху у високоінтенсивному протистоянні з ворогом, який має тисячі танків та бойових безпілотників, щодня вистрілює бо тисяч артилерійських снарядів і готовий до надзвичайних втрат заради незначних територіальних здобутків.

Повернення до окопної війни та міцно укріпленого лінійного фронту, проти ворога з глибокоешелонованою обороною — усе це натякає, що уроки зіткнень індустріалізованого ХХ століття тут релевантніші за досвід невеличких війн, які були нормою під

час висвітленого в цій книжці періоду (тобто з кінця Холодної війни до початку 2020-х). Тим самим підтверджується застереження, яке я сформулював у першому виданні цієї книжки: я припускав, що ефективність конвенційних військових методів Заходу швидко знижується, з чого випливає необхідність всебічної адаптації.

Дійсно, перше видання цієї книжки вийшло буквально за тижні до того, як пандемія Covid-19 спричинила локдаун в усьому світі, обмеження подорожей і загальне безладдя. Відтоді сталося стільки всього, що варто підсумувати ключові промахи та розглянути, чи підважують вони ключову тезу книжки.

У широкому розумінні тренди, які я виявив у цій книжці, з часу першої її публікації лише прискорилися. З боку пересічних громадян ми побачили лавину розчарування в елітах, експертах та інституціях усіх типів у всьому світі. Брак прозорості щодо витоків пандемії, відкидання альтернатив локдаунам, заборона подорожувати, примусові вимоги носити маски й закриття шкіл і бізнесів, цензура інакодумства про ефективність і побічні наслідки мРНК-вакцин та брак зацікавленості урядів у підтримці масового споживання — що загрожувало «шоком перевиробництва», подібним на «шок дефіциту», і спричинило б стрибок інфляції — все це докупи зумовило падіння довіри до урядів та органів охорони здоров'я всюди.

Лицемірство чиновників, які накладали суворі обмеження на пересічних громадян, водночас дозволяючи самим собі, у багатьох країнах аж ніяк не сприяло любові суспільства до влади. У підсумку скептичне ставлення до офіційних заяв, наукових досліджень та повідомлень медіа стало навіть ще поширенішим, ніж до пандемії.

В іще ширшому сенсі довіра до міських і промислових систем продовжувала падати — іноді катастрофічно, як я описав десятиліттям раніше у книзі «З гір». Міська інфраструктура (включно з мостами, шосе, причалами, гаванями, залізницями, нафтобазами й електромережами) стикнулася з надскладними аваріями посеред усеохопної руїни. Виробники, яких колись вважали компетентними, — особливо помітно компанія «Боїнг» — зазнали

низки смертоносних інцидентів, а інформатори заявляли про низьку якість контролю та стандартів виробництва. Міжнародні ланцюги постачання, надійність яких до пандемії сприймалася як належне, а цілі економіки країн були організовані навколо своєчасного постачання критично важливих компонентів від геополітичних суперників (як то фармацевтика та рідкісноземельні елементи), зазнали величезних руйнувань і досі не відновилися повністю.

Прискорився і детально обговорюваний у цій книзі занепад Заходу в мілітарній сфері — оскільки суперники продовжували адаптуватися так, аби обійти традиційну західну військову модель або ж подолати її через новітні, підривні методи. Падіння Афганістану у серпні 2021 року, в якому двадцять років розбудови нації на західний штиб ганебно закінчилися на тлі смертельного безладдя біля Кабульського аеропорту, підкреслило нездатність самопроголошеної найбільшої військової потуги в історії подолати обідраних, погано озброєних, але високо мотивованих і добре керованих талібів. Цього не вдалося зробити навіть разом з десятками союзників, протягом двох десятиліть, ціною тисяч життів і трильйонів доларів.

Такий самий брак відповідальності спостерігався і за пандемії. Після Кабула не звільнили й не запропонували піти у відставку ані єдиному цивільному або військовому посадовцю — так і за помилки під час пандемії непокаяні чиновники не визнали жодних помилок чи необхідності адаптуватися. Президент США, який (за порадою довірених експертів) упевнено заявляв, що програв в Афганістані неможливий, плавно перейшов до тверджень про те, що відступ звідти є великим успіхом. І суперники звернули на це увагу: є підстави вважати, що до рішення вдертися в Україну Володимира Путіна підштовхнула зрощена Кабулом упевненість у тому, що НАТО слабке, а США є «паперовим тигром».

Для західної громадськості, якій роками говорили, що її збройні сили є не лише найкращими на планеті, а й найсильнішими в історії, підтекст був очевидним: якщо так звані експерти нічого не тямили в тому, що розповідали про Афганістан, як можна вірити їм у будь-чому іншому? По суті, воєнна поразка

разом із суперечливою реакцією на пандемію зруйнували довіру до всіх причетних. Як наслідок, посилилася поляризація всередині західних суспільств, які перебувають у медійному полі, незгодному щодо самої природи реальності (підмножина розглянутих у цій книжці інформаційних операцій і «рефлексивного контролю»).

Попри весь героїзм українських бійців і зятату стійкість українського народу, війна в Україні ще більше підкреслює подальший занепад ефективності західного підходу — який, як я показую в цій книжці, погіршується з Війни в затоці 1991 року. Як ми вже бачили (і як ідеться в частині третій), адаптаційний ландшафт, що виник після тієї війни та визначався домінуванням однієї конкретної форми високотехнологічного конфлікту, яку уособлювали Сполучені Штати та їхні союзники, карав за одні речі й винагороджував за інші. З часом, коли суперники пристосовувалися до потуг США, це призводило до змін. І природний, і штучний добір означали «розповзання» організаційних форм, озброєння і тактики, якщо ті підвищували шанси вижити за умов домінування США на конвенційному полі битви — тоді як інші комбінації (які не надавали таких переваг чи заважали адаптації) ставали дедалі рідкіснішими.

Зокрема, на адаптаційному ландшафті після 1991 року перевагу надавали системам, програмам та засобам, які були невеликими, дешевими, численними, потайними, модульними, сумісними, багатофункціональними або взаємозамінними, швидкими, мобільними, мали відкриту архітектуру, просте керування і могли легко передаватися третім сторонам. Карав же цей ландшафт за засоби, оргструктури й технології, які були великими, дорогими, нечисленними, помітними, складними, монофункціональними, громіздкими, повільними, патентованими, спиралися на унікальні ресурси й не могли передаватися.

Не дивно, що учасники описаних у цій книжці конфліктів десь так із 2013 року прагнули спиратися на перший набір характеристик. Цю асиметричну адаптацію відображає широкое поширення ще з початку війни в Україні невеликих замаскованих груп, які задіюють розвідувальні безпілотики та

дрони-камікадзе, ручні протитанкові та протиповітряні системи й імпровізовану зброю.

Водночас зосередження західної оборонної промисловості довкола незначної кількості глибоко інтегрованих компаній, які виробляють невелику кількість унікальних, дорогих систем, виявилось неадекватним в умовах війни, яка вже відбувається. Наприклад, те, що США надали Україні 31 танк «Абрамс», деякі західні медіа 2023 року проголошували поворотним моментом війни. Можливо, «Абрамси» дійсно кардинально кращі за російських конкурентів, але ворог має тисячі танків і сотні ударних БПЛА й довів свою здатність атакувати американські танки кількістю, чим і здобуває перемогу. Те саме можна сказати про «Леопард-2», провідний танк західноєвропейського виробництва. Аналогічно, західні артилерійські та протиповітряні системи, нібито надзвичайно ефективні, надто складні, дорогі, а тому і їх замало для набуття вирішальної переваги. Між тим, оптимізована під невеликі «свої» війни західна виробнича база нездатна виробляти навіть близько в необхідних масштабах і такі прості боєприпаси, як 155-міліметрові артилерійські снаряди. У цьому контексті кількість важливіша за якість — хоч іноді західні системи підводила і якість.

Кількість критично важлива й в іншому театрі бойових дій — у Червоному морі. Саме тут 2023 та 2024 років «Ансар Аллах» (так звані хусити), союзники Ірану, які контролюють більшу частину Ємену, завдали поразки оперативній групі під проводом США, що намагалася перешкодити хуситам заблокувати Баб-ель-Мандебську протоку й обстрілювати торгові кораблі, які прямують до Ізраїлю чи з нього або ж належать ізраїльським компаніям. Саме тоді, коли бойовиків ХАМАСу витурили з Сектору Гази (величезною ціною життів та руйнувань), його хуситські союзники в Червоному морі — не маючи навіть власного флоту — успішно вдавалися до масованих атак за допомогою десятків дешевих дронів і ракет. У такий спосіб їм вдавалося проламати захист західних бойових кораблів, які відбивалися мільйонно-доларовими й дуже нечисленними ракетами.

Подібне відбувалося й на Чорному морі, де безпілотні надводні мінікатери, які масово виробляють в Україні за бюджетні

й народні кошти, успішно потопили або пошкодили кілька російських бойових кораблів, відігнавши російський флот від українських берегів і поставивши тим самим під загрозу російські наземні війська (яким тепер бракувало протиповітряного та протиракетного захисту, що його забезпечували корабельні системи ППО). Отже, у двох різних критично важливих прибережних точках двічі за пів року суб'єкти без власних флотів використали рої невеликих, дешевих, автономних систем для перемоги над великими, конвенційними військово-морськими силами. Звісно: війна на морі так само підлягає законам адаптаційної динаміки, як і війна на суші, в повітрі чи в космосі.

Ці уроки ретельно вивчили військові планувальники Китайської Народної Республіки, які детально проаналізували розвиток обладнання, тактики, стратегії та технологій за цей період. Попри деклароване за два тижні до повномасштабного російського вторгнення «необмежене партнерство» з Володимиром Путіним, дипломати Сі Цзіньпіна утрималися під час голосування проти Росії в ООН, а його збройні сили уникають прямої участі в конфлікті — хоча Китай надає Росії економічну і, як вважається, технологічну підтримку. Замість втягуватися в протистояння, Народно-визвольна армія Китаю (НВА) продовжувала швидко конвенційну модернізацію, яка розглядається в цій книжці як частина комбінованої стратегії, що також містить елементи «необмеженої війни». Економічне знуцання Пекіна з Австралії під час пандемії, покликане покарати Канберру за те, що та посміла вимагати неупередженого дослідження витоків «ковіду», супроводжувалося кібератаками й агресивними діями на морі та в повітрі. Об'єктами агресивної поведінки Китаю стали й усі інші союзники США в Західно-Тихоокеанському регіоні — Філіппіни, Японія та Південна Корея — а повітряний простір і морські кордони Тайваню зазнавали постійних порушень, і над островом кілька разів пролітали ракети, тим часом як військово-морські сили НВА готувалися до блокади.

Усі економічні, політичні, інформаційні та кібернетичні інструменти — у форматі перехресного тиску, докладно описаному в цій книжці, — було задіяно для того, щоб ізолювати, залякати

й зламати тайванських лідерів і не дати друзям Тайваню прийти їм на допомогу.

Цей тип поведінки дуже добре знайомий українським читачам, які роками перед повномасштабним вторгненням були жертвами гібридної та лімінальної війни. Якщо конвенційний конфлікт продовжить розвиватися на користь Росії, можливо, ми побачимо повернення народного опору та партизанської боротьби як компонентів оборони України від вторгнення та окупації. Українські партизанські лідери, з якими я зустрічався в Херсоні в серпні 2023 року, не сумнівалися, що одного дня Росія спробує знову захопити їхнє місто, і вважали, що сьогоднішній конвенційний конфлікт може виявитися інтерлюдією між двома фазами — війни гібридної та війни повстанської. У такому разі українському рухові опору знадобляться ті самі характеристики, які ми бачили у наших супротивників з 1991 року.

Ті суперники єднаються дедалі тісніше, уже після першої публікації цієї книжки утворивши нову форму, яка становить серйозні загрози для Заходу. Росія, комуністичний Китай, Іран і мережа недержавних суб'єктів, схоже, все тісніше співпрацюють у численних конфліктах. Ці наші авторитарні супротивники отримують дедалі більшу економічну та дипломатичну підтримку Глобального Півдня, будуючи опору для свого бачення багатопольярного світоустрою, який має замінити усталений 1991 року, після Холодної війни, світ домінування США (забезпечений західною військовою перевагою). Не дивно, що — як і передбачено в цій книжці — із занепадом західної мілітарної моделі дедалі хиткішими стають і підвалини світоустрою, який ґрунтується на цій моделі.

Під час багатьох розмов з українськими друзями — у численних містах, у домівках далеко від фронту і в бункерах поряд із «нулем» — я раз у раз відчував стійкість, затятість і твердість, спокійну рішучість, яка надихає. Сподіваюся, що ця книжка, навіть за чотири роки після її першої публікації англійською, все ж може дати щось потрібне тим, хто щодня несе тягар цього конфлікту.

*Девід Кілкаллен,
Денвер, штат Колорадо,
травень 2024 року*

Вступ

Ішла середина 2012-го, і я саме дописував «З гір» (Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerilla) — книжку про урбаністичні конфлікти майбутнього, яку завершив дещо пізніше того року. У цей самий час я почав досліджувати тему, висвітлену в праці, яку ви тримаєте в руках: повернення військової конфронтації світових потуг; симбіоз державних і недержавних структур, котрі, попри такі відмінні витoki, діють показово аналогічними методами; усвідомлення того факту, що цей симбіоз зміг виникнути завдяки глобальному військовому домінуванню Заходу, усталеному після закінчення Холодної війни.

На той час уже впадав в око дедалі більший вплив (як і дедалі мудрованіші прийоми) національних держав, що намагалися конкурувати із Заходом або й сповідували відкриту ворожість до нього. Ці держави користалися з питомо західної занепокоєності тероризмом, щоб заповнити геополітичний, економічний та безпековий вакуум, який утворився, коли ми загрузили у воєнних діях під час окупації Іраку й Афганістану.

Ознаки були скрізь, досить було тільки поцікавитися. Китайці побудували контейнерний термінал на тихоокеанському узбережжі Колумбії, а військові радники й техніка КНР обсіли всю Африку плюс Шрі-Ланку, де триває боротьба з «Тиграми визволення Таміл-Іламу». Російські авіакомпанії домінують і на легальному, і на нелегальному ринках повітряних перевезень Сомалійського півострова. Приватні військові компанії РФ з'явилися у Сирії на підтримку режимові Башара аль-Асада.

Росіяни вирішили відновити розвідувальну станцію радіоперехоплення в Лурдесі (Куба), скеровану безпосередньо проти Сполучених Штатів. Іранські та північнокорейські військові радники й спецпризначенці діють у Венесуелі. Між Туреччиною, Саудівською Аравією та Іраном (і їхніми союзниками з Перської затоки) тривають змагання за вплив на Сомалійському півострові й загалом у Північній Африці... Усі ці загрози стрімко зростали, поки ми щосили й дуже задорого воювали з тероризмом.

Варто визнати: у 2012-му ознаки були не такими чіткими, як зараз. Тоді ще не спустили на воду першого китайського авіаносця «Ляонін»*. Пекін лише починав споруджувати перші острови на скелях, рифах і мілинах спірного Південнокитайського моря, яке він вважає тільки своїм. І там ще не було ні гарнізонів, ні засобів РЕБ, ні систем ППО та батарей протикорабельних ракет — нічого з того, що розміщено в тих місцях тепер. Росія вже захопила частину території Грузії, вела кібератаки проти Естонії та підживлювала конфлікт між Азербайджаном і Вірменією — але окупація Криму і майже не прихована збройна агресія проти України залишалися в майбутньому, як і знищення російською ракетою літака авіарейсу МН-17 та повернення Росією собі ролі ключового гравця на Близькому Сході внаслідок відкритого військового втручання в Сирії.

Іран ще не залишив відбитка свого чобота на сирійській землі, його діяльність в Іраку була хоч і небезпечною, проте таємною, а його ядерна програма (пригальмована 2003 року) залишалася предметом таємних переговорів з адміністрацією Барака Обами, які лише 2015 року втілились у «Спільний всеосяжний план дій» — відому Іранську ядерну угоду. Ще не продемонстрував своєї безжальної вдачі новий північнокорейський лідер Кім Чен Ин, якого стільки оглядачів вважали недосвідченим, юним і котрому пророкували долю підкаблучника всевладних генералів та старших родичів (багатьох із них він пізніше знищив). Арабська весна вже зазнавала очевидної поразки, але «атаки

* Коли тривала підготовка українського перекладу цієї книжки, 17 червня 2022 року Китай заявив про спуск на воду вже третього авіаносця («Фуцзяня»). — Тут і далі прим. пер., якщо не вказано іншого.

в Бенгазі», яка зацементувала провал інтервенції Заходу в Лівії, ще не сталося*. А постання «Ісламської держави» було хіба що вдалим приводом для іракців привернути увагу адміністрації США, яка вважала, що Іракську війну закінчено і що забратися із цієї країни, давши конфлікту тліти, означає покласти йому кінець.

На початок 2013 року я читав і писав, формував свій погляд на події крізь окуляри Джеймса Вулсі, у які той дивився на справи рівно два десятиліття тому. Ось що він тоді сказав: Захід убив «великого дракона» (Радянський Союз), тільки щоб зустрітися з неймовірною навалою «змій», породжених Холодною війною. До кінця 2013-го стало цілком очевидно: «дракон» повернувся у вигляді путінської Росії. Особливо ясно це відкрилося після дипломатичної перемоги Москви в ситуації навколо Східної Гути в Сирії, коли Вашингтон так і не зумів наполягти на своєму та дозволив Асаду перетнути червоні лінії в сенсі хімічної зброї. Ми мали справу з викликами державного та недержавного характеру, і виникали вони одночасно в багатьох місцях.

Щоправда, здавалось очевидним й інше: усі ці двадцять років «дракони» (серед яких і Китай) спостерігали та навчалися. Вони вчилися боротись із нами так, як це робили «змії», які теж серйозно виснажили нас після Холодної війни, а надто після 2003 року. Ми приділяли увагу Іраку, наші спецгрупи підтримували гуманітарні зусилля в Сирії та Афганістані. Ми намагалися встановити стабільність у цих країнах. Але тим часом моя команда і я сам дедалі більше зосереджувалися на військовій могутності Росії та Китаю, асиметричній і неконвенційній**, яка виявилася вдалим доповненням мілітарної модернізації цих країн та їхніх високовитратних політичних і економічних

* Benghazi attack — теракт проти представництва США в Лівії 11 вересня 2012 року у відповідь на демонстрацію кінофільму, який ісламісти розцінили як образливий щодо пророка Мухаммада. Загинуло 13 осіб, включно з послом США в Лівії — Крістофером Стівенсом.

** Тут і далі автор уживає слово «конвенційний» у значенні «традиційний», вужче — притаманний державним структурам кінця XX століття. Натомість слово «неконвенційний» у значенні агресивних дій відповідає звичнішому для українського читача поняттю «гібридний» («гібридна війна»).

програм. Але тоді всі ми musiли на певний час зійти з прямого шляху.

Вибухова поява «Ісламської держави» на територіях Іраку і Сирії навесні та влітку 2014-го була не тільки масштабним ударом по зусиллях США й інших західних країн зі стабілізації Іраку. Не стала вона і просто потужним чинником збентеження для американського президента, який лише за кілька місяців до того назвав ІДІЛ* «запасним складом юніорської команди» і навіть говорив про спад бойових дій за лічені дні до захоплення її танками другого за розмірами іракського міста Мосул у червні 2014-го. Ні, ці події показали також, що як усе попереднє десятиліття «дракони» вчилися у «змій» — так і тепер недержавні гравці копіювали прийоми держав, удаючись до технологій і параметрів насильства, раніше доступних тільки урядам.

Моя опублікована 2016 року книжка «Кривавий рік» (Blood Year: The Unraveling of Western Counterterrorism) зафіксувала хроніку постання ІДІЛ, але побачила світ зарано, щоб відстежити фіаско (хай і часткове) цього угруповання. Його центральна псевдодержава — розташований на землях Іраку та Сирії «халіфат» — протягом 2017–2018 років утратила території та населення, узяті під контроль на першій хвилі успіху, а в березні 2019-го зрештою зникла як територіальна одиниця. Утім, її глобальна міжнародна підпільна мережа вижила (й існує досі, надихаючи та скеровуючи теракти), а понад десяток пов'язаних з ІДІЛ угруповань (так званих *вілайтів*, тобто «провінцій») залишаються активними на просторі від Афганістану до Нігерії та від Лівії до Філіппін. Тим часом я, мандруючи регіоном, спілкуючись із різноманітними людьми з Іраку, Сирії та Північної Африки та дописуючи «Кривавий рік», знову й знову повертався до основних ідей ранішої книжки про конвергентну еволюцію — про те, як і чому несхожі гравці, опиняючись у конфронтації з тим самим середовищем, починають уподібнюватися між собою. Тим паче ІДІЛ дивовижно ілюструє одну з цих ідей — дедалі активніше

---

* Перша назва «Ісламської держави» (ІД) — «Ісламська держава Іраку і Леванту», ІДІЛ.

прийняття недержавними суб'єктами тактик, методів і технологій, традиційно притаманних державам.

ІДІЛ сприймала себе саме як державу, адже збирала податки, створювала цивільні управлінські органи, продавала населенню електроенергію та воду, торгувала нафтою на міжнародному ринку. І воювала вона як держава, удаючись до конвенційної тактики, запозиченої у своїх опонентів — національних урядів — або ж успадкованої через ту значну частину своїх ватажків, які колись пройшли радянський вишкіл завдяки режиму Саддама Хусейна. Вона заволоділа танками, артилерією, щонайменше кількома справними бойовими літаками, системами залпового вогню, зокрема реактивними, — і захоплювала міста й контролювала населення за допомогою цілком конвенційних засобів. Цілком «державоподібною» була її стратегія захоплення й утримання території, а тоді розширення конвенційними військовими прийомами за підтримки партизанських загонів, терористичних боївки і підіривних дій у глибокому тилу супротивника. Але увагу від цього факту відвертали жажливі звірства угруповання та його панування в соціальних медіа. ІДІЛ урешті-решт розгромили як територіальну одиницю — зокрема, саме через її вперту відданість конвенційним способам військових дій та утримання міст і контролю над населенням. Та замість «розсипатися» й зникнути, як було б із традиційною недержавною силою, це угруповання підійшло до успіху моторошно близько.

Якщо ІДІЛ являла собою одну частину рівняння, то другу становили інші масштабні зрушення 2014–2015 років: захоплення Росією Криму, використання нею для агресії проти України повстанських і парамілітарних рухів у поєднанні з підрозділами конвенційних збройних сил, знищення рейсу МН-17, пряме військове втручання в Сирії. Адже дії РФ, цілком очевидно, були не тільки конвенційними чи державоподібними. Навпаки, так само як ІДІЛ запозичила методи, оргструктури та обладнання національних держав, Росія демонструвала дедалі більшу схильність до методів, притаманних неурядовим гравцям. Підтримка «ополченських» і партизанських груп (як у фізичному плані, так і через прибічників та завдяки спеціально створеним

ботофермам у мережі), стимулювання змов і сепаратистських рухів, дестабілізація супротивника за допомогою агітації та пропаганди, маніпулювання чинником міграції, замах на політичних опонентів, використання енергоносіїв як зброї, втручання у вибори — усе це свідчило про прагнення Росії застосовувати прийоми недержавних утворень заради цілей національної держави. Обрання в США Дональда Трампа, голосування Великої Британії за вихід з ЄС, каталонський сепаратизм в Іспанії, спроба перевороту в Чорногорії та продовження атак на сусідів Росії в Балтійському й Кавказькому регіонах позначили посилення Москвою «бойових дій» у політичному та інформаційному вимірах. А оголошення про розробку нових просунутих систем озброєнь і новонабута зарозумілість на міжнародній арені демонстрували, що Росія повернулася всерйоз і надовго.

Тим часом військова, торговельна і промислова експансія Китаю в Тихоокеанському регіоні, Південній Азії, Латинській Америці й Африці показала, що інші національні держави теж можуть грати в цю гру, тобто користуватися «недержавними» методами для виконання традиційних завдань. Китайські торговельні практики, промислове та економічне шпигунство, політичне втручання і військова модернізація свідчать про прагнення цієї країни здобути статус наддержави, про її протекціоністські амбіції та про готовність заповнити вакуум, що залишився після втрати Заходом довіри внаслідок появи в нього з 2001 року тунельного бачення проблеми тероризму. Тут перед нами знову національна держава, яка для досягнення своїх цілей діє за принципом поєднання конвенційних і недержавних засобів (як і за допомогою новаторських підходів на кшталт побудови в Південнокитайському морі морських фортець або використання грошових позик для отримання в інших країнах портів і морських баз). Нарешті, Іран та Північна Корея — держави, що скористалися нашою розгубленістю після 11 вересня для розвитку своїх ядерних програм за підтримки неконвенційних прийомів військового, кібернетичного й терористичного характеру, — теж випробовували креативні поєднання конвенційного та неконвенційного підходів.